

מיקומו של חזון אחרית הימים בישיעה עיונים ולקחים

א

נבואת אחרית הימים, המחזיקה ארבעה פסוקים, הרי היא חטיבה בפני עצמה בעלת מבנה משלה. אם נראה את הכותרת -- "הדבר אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על יהודה וירושלם" - ככותרת לחטיבה זו בלבד¹, מתייחדת הנבואה גם בכותרת לעצמה.

אף שפסוקי הנבואה קובעים מקום לעצמם, אין הם כתובים לעצמם, אלא משובצים בתוך מסכת נבואות אחרות של הנביא. אם שבזה הסדר נאמר², אם שנאמרו בזמנים שונים ועל זה הסדר רק נערכו ונכתבו³. בין כך ובין כך הלומד לומד את הדברים כסדר שהם כתובים, וודאי בכוונה תחילה נכתבו הדברים בזה הסדר. ויש לבקש משמעות לשיבוצה של הנבואה בין זו שלפניה לזו שאחריה.

אכן התבוננות מגלה בעיה קשה. מסתבר, שאף נבואה האמורה לאחרית הימים - כפי שהיא מכרזת בתחילתה - צריכה להיות מעוגנת במציאות כל שהיא שתתמוך דברי הנבואה ותשמש לה רקע נאות. והנה המציאות - אם הריאלית כפי שמשתקפת בנבואה שלאחריה, ואם החזונית העולה מן הנבואה שלפניה - רחוקות מלשמש רקע הולם לחזון הנשגב של אחרית הימים. מה משמעות למלים הנשגבות על עמים הנוהרים לשמוע דבר ה' מירושלים, נוכח אלילים ופסילים פרימיטיביים הממלאים בתי ישראל בהווה ("ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחרו" - ב', ח). נבואה נשגבה שבאה לעולם כאילו טרם זמנה - אם בדיבור ואם בכתיבה - ניטל זיווה וניטל הדרה ואולי גם תוכה ותוכנה.

ב

רש"י ראה בנבואה שלנו המשך ישיר לזו האמורה בסוף פרק א': "באחרית הימים - לאחר שיכלו הפושעים". וזה מתייחס לאמור בפרק א', כח - "ושבר פשעים וחטאים יחדו...". מסתבר, שדבריו נסמכים על תמונת השלבים המשורטטת במסכת מגילה (יז, ע"ב): "וכיוון שנתקבצו גלויות, נעשה דין ברשעים, שנאמר: 'ואשיבה ידי עליך ואצרף כבד סיגיד', וכתוב: 'ואשיבה שפטיך כבראשונה'. וכיוון שנעשה דין מן הרשעים, כלו הפושעים וכולל זדים עמהם, שנאמר: 'ושבר פשעים וחטאים יחדו'...".

נמצא, שהתהליך המתואר בפרק א' - מדורג הוא. ובא רש"י וממשיך וקובע, כי השלב שלאחר שבר הפושעים הוא אחרית הימים המתואר בזה⁴. ואפשר שלא שלב נוסף כאן אלא דרך גאולה שונה. אכן אף בסוף פרק א' באה תמונת גאולה. זו מתחלת בפסוק כה: "ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגיד... ואשיבה שפטיך כבראשונה... ציון במשפט תפדה". פורענות שתבוא על הרשעים היא חלק מאותה תמונה, תמונת גאולה שכותרתה - אש. גאולה שבה משמשות להבות - "ובערו שניהם יחדו ואין מכבה" (פסוק לא).

החזון השני - "והיה באחרית הימים" בא להציג את האפשרות האלטרנטיבית, שאין בה פורענות, שהכול הולך בה למישרין. זו הנמשלת יותר למים (הביטוי "ונהרו אליו כל הגוים" מזכיר נהרות מהלכים). כאן משפט וכאן משפט. כאן משפט ברשעים וכיליונם, וכאן "ושפט בין הגוים"⁵. בכוחם של נהרות אדם אלו הנוהרים לשמוע דבר ה' לכבות את האש המלהטת של סוף פרק א'.

ג

עד כאן לחזון שבפרק א'. ומה באשר לריאליה? תמונת המציאות המצוירת היא (א', ו-ח):

¹ ואין בדבר הכרע. יש שהבינו כך, ויש שהבינו שזו כותרת לכל חטיבת הנבואות שבפרקים ב'-ד', ויש שאף הפליגו וראו בכתוב זה כותרת לכל הנבואות עד סוף פרק י"ב. ראה "בדעת מקרא" לפרק ב', הערה 1. בלא הכותרת מחזיקה נבואת האחרית שלושה פסוקים בלבד.

² לגבי זמנה של נבואה זו, העלו חוקרים הצעות שונות. יש שראה בו חזון נעורים של הנביא, ויש הסבור שראה המראה בזקנותי. ראה הרצאתו של חמ"י גברייהו "חזון הר הבית באחרית הימים" (בתוך "עיונים בספר ישעיהו", ח"א, העורך-ב"צ לוריא).

³ בנבואות ישעיה קל יותר קמר דבר זה, שכן דבריו נערכו ונכתבו לאחר פטירתו ע"י סיעת חזקיהו. ראה בבא בתרא, יד, ע"ב "חזקיה וסיעתו כתבו ספר ישעיה".

⁴ אמנם שם במסכת מגילה (המסבירה סדר ברכות תפילת העמידה) באים שלבים אחרים בהמשך. אך התבוננות תגלה כי קרובים הם למתואר בנבואתנו: "וכיוון שכלו הפושעים, מתרוממת קרן הצדיקים... וכולל גרי הצדק עם הצדיקים... והיכן מתרוממת קרנס, בירושלים...". הרי לנו גרי צדק וירושלים, והלוא הם המשמשים כאן בנבואה בחזון אחרית הימים. גויים הבאים ללמוד הוראה ותורה בירושלים - הם הם גרי צדק של אמת.

⁵ יהודה קיל בהערותו הראשונה לפ"ב בהושע (בפירוש "דעת מקרא") טוען שזו דרכה של הנבואה, להציג זו בצד 11 נבואת נחמה מול נבואת פורענות ולאחריה. בחינת "אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו" (ישעיה, א', יט-כ). אלא שחזון עתידי כזה אין בו גמול וטובה מנקודת מבטם של המאזינים, במצב וחני-מוסרי המתואר בפ"א. מי שידידו דמים מלאו, מה בשורה היא לו בידיעה על עמים המבקשים לשמוע דבר ה'.

"ארצכם שממה עריכם שרפות אש⁶ אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה... ונותרה בת ציון כסכה בכרם". אל נכון הבהיר הרד"ק: "ונותרה - כי רוב ערי יהודה היו חרבות, ובימי חזקיהו כל הערים הבצורות - תפשמ מלך אשור...".

זה אולי גם הרקע לחזון אחרית הימים. כאן כוחות גדולים זרים עולים על ערי יהודה וירושלים, ואף בחזון האחרית באים עמים רבים המבקשים לעלות; ברם, לא על אלא אל. הרי כאן בחינת "וכתתו". זו עלייה - אף זו, זו נהירה - אף זו. זו לשלילה - וזו לחיוב.

ועמוק יותר: עניין זה מעמיד על ההפרש שבין המבט הרגיל, הארצי, הנראה לעיני בשר, לבין המבט הנבואי החושף פנימיותם של דברים. מבט שאינו מתעלם מן התמונה הריאלית, אך משכיל לראות בו רקע לתוכן היותר פנימי. עמים עולים על ירושלים. מה שורשה של התופעה, על מה ולמה משמשת ירושלים מקום כה מרכזי בתודעתם, בא חזון האחרית ומנהיר. אין וו אלא שבפנימיותם לוחשת גחלת אחרית הימים, זו המלהיבה אותם לילך לשם לשמוע תורה. דא עקא, לבס הולך לשם, והם אינם יודעים למה, או שמא עדיין אין בעם ישראל מי יורה להם ומי ישפוט ביניהם, וכך הופך המבקש ספרא לאחוזו בסיפא. והם משחזים חרבותם להילחם על ירושלים.

כבר הקשה אברבנאל (זו שאלתו הראשונה בסדרת השאלות על נבואה זו), מה מקום להכתיר הנבואה כחזון על יהודה וירושלים, והלוא זו נבואה אוניברסלית, נראה, שעיקרה של הנבואה מכוון כלפי פנים. המפתח הנו אצל אנשי יהודה וירושלים. לו זכו, היו הם מוקד של תורה ומשפט, ואליהם היו נוהרים עמים לקבל השפעת הספר. משלא זכו, באים העמים - להטיל בהם סייף. נמצא, "וכתתו" של אחרית הימים אינו שינוי מהותי, אלא המצב הנורמלי, כפי שראוי היה להיות. דא עקא, שאת הראוי להיות תופס חזיון בלהות, והראוי כאילו נדחה לאחרית הימים. באמת "אחרית הימים" אינה בהכרח ימים רחוקים עד למאוד⁷ אלא ימים עתידיים שעדיין אינם בהווה, אך צפויים לבוא. אימתי, אפשר בקרוב ואפשר בעתיד הרחוק יותר. אין הדבר תלוי אלא ברצונם ובמעשיהם של בני ישראל. הרד"ק לפסוקנו קבע - "כל מקום שנאמר באחרית הימים הוא ימות המשיח".

והנה לגבי מועד ימות המשיח משמיעה הגמרא בסנהדרין, צח, ע"א, שזמנו של המשיח הוא... היום, אכן בתנאי "אם בקלו תשמעו". אכן לפי מסורת חכמים וסנהדרין, צד, ע"א) אפשר היה להם ליעודי האחרית הטובה להתגשם בזמנו של חזקיהו: "ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח".

ציור משל לרעיון זה ניתן ליקח מדברי ישעיהו (י"ב, ג): "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה". מפלה הוא מעיין הישועה בכל עת, אך כדי לשנות ולחיות ממימיו, נדרשים בני האדם לשאוב המים בששון.

ד

פרק א' עסק בתיקון לאומי. פרק ב' - בחזון תיקון עולמי כללי. דומה שסדר זה - יש בו כדי ללמד הרבה. אין לדבר על תיקון עולם, כל עוד לא תוקן מצב האומה בארצה שלה. לכשתיגאל ציון ותשוב ירושלים למה שצריכה היא להיות, ניתן יהיה לדבר על גאולת העולם כולו. הרי זה טופח על פניהם של חולמי גאולת עולם תוך כדי שבירה מוקדמת של מחיצות מבדילות בין ישראל לעמים. הסדר שבו ערוכות הנבואות כאן, מדגיש את הרעיון שהובע עם מתן תורה (שמות, י"ט, ו): "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

זו דרך התיקון, וזו השליחות המוטלת על העם, אלא שכאן נוסף הפן הגיאוגרפי: מרכזו של העולם הנגאל - יהודה וירושלים.

זהו החזון על יהודה וירושלים.

מה טוב היה לפתוח ספר נחמות ישעיהו⁸ בחזון הגדול של גאולה לעולם כולו; כמוטו לכל נבואות הספר. מסתבר, שהמסדרים נמנעו במכוון מלפתוח בחזון זה כדי למנוע בעד טובים מבני ישראל מלטעות ומלפנות מיד אל הגאולה הכללית. גאולת עולם עוברת דרך גאולת עם עולם. גאולתו הרוחנית והפיסית של עם ישראל - הכרחית היא לגאולת העולם כולו, ויש לפתוח בה.

ה

התייחסנו עד עתה לרקע החיצוני - עמים ומחנות עולים על ירושלים. על הרקע הפנימי, היינו - מצבו המוסרי רוחני של עם ישראל, ניתן ללמוד גם מהתוכחה שבפרק א'. אך יותר מזה ניתן לשמוע מהתיאור הנוקב שבא בפרק ב' מיד לאחר חזון האחרית (פסוקים ה-ו):

"בית יעקב, לכו ונלכה באור ה'.

כי נטשתה עמך בית יעקב

כי מלאו מקדם ועננים כפלשתים

ובילדי נכרים ישפיקו".

באחת - עם ישראל זנח את תרבותו המקורית⁹ שלו ואימץ לו תרבויות זרות ומשונות, מנהגים ואמונות, מסורות

⁶ אפשר וזו השריפה ברקע החזון על אש האחרית המכלה ואין מכבה הנ"ל.

⁷ בדיון עי משמעות הביטוי 'אחרית הימים' בתוך "שונים בספר ישעיהו" (ראה הערה 2) הוזכר תרגום הביטוי "ויהי בסוף יומיא" כמלמד על עידן אסקטולוגי. ולא דקו בכך, שהרי בלשון זה תרגם יונתן גם את האמור אצל קין והבל "ויהי מקץ ימים" (בראשית, ד', ג) - "והוה מסוף יומיא". וקרוב לזה האונקלוס "והוה מסוף יומין", ושם (דאי הכוונה לימים מאוחרים במעט מן הימים שבהם עמדנו.

⁸ "ישעיה כוליה נחמתא" - בבא בתרא, יד, ע"ב.

⁹ זהו המשמע של "כי נטשתה עמד". אכן יש שפירשו שאלו דברים המכוונים כלפי הקב"ה:

והליכות-מולדת חוץ. ובמצב אשר כזה, היש לעם לדבר נשגבות על עמים המבקשים דעת ה' בהר הבית?

ו

רש"י הסביר, שקריאה זו - "לכו ונלכה" היא קריאת העמים, והיא המשך לקריאה הקודמת. קודם אמרו הם לעצמם "לכו ונעלה אל הר ה'", ונהר האדם הזה נע לעבר הר בית ה', וסוחר עמו בדרכו את ישראל, כאומר לו: לכו אף אתם ונלכה יחד באור ה'; אלא שהמשך הכתובים ("כי נטשתה...") לא ישתבץ, לכאורה, יפה. רד"ק הבין אל נכון, שהכתוב "בית יעקב" הוא קריאת הנביא לישראל: "לפי שאמר למעלה כי לעתיד יאמרו כל העמים לכו ונעלה, אמר, אתם, שאתם חייבים ומצווים מעתה ללכת באור ה', לכו ונלכה באור ה'". לפי זה יש להבין, שכל עצמו של החזון על אחרית הימים לא בא אלא לזרז את בית יעקב עתה, שילך למצער הוא באור ה'. מעתה מובנת מאוד הכתובת לחזון - "הדבר אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על יהודה וירושלם". וכבר תמה אברבנאל, שהלוא זהו חזון כללי, בינלאומי. שכן באמת לא באה נבואה זו אלא לישראל, לזרזם עתה לילך באור ה'. ואולי גם כדי להורות, שתקופות תקופות יש, ולא הרי האידיאל הנוכחי, העכשווי, כהרי זה שעתיד להיות. אכן קשר יש והדרגה יש, אך צריך לידע מהו אקטואלי עתה ומה אמור לאחרית הימים¹⁰.

ז

או שמא נלך לדרך זו: מה מונח בשורשו של חזון אחרית הימים, ביטול מסוים של המחיצה הלאומית הישראלית. מעתה לא עוד אלוהי ישראל בלבד אלא אלוה לכל העמים. תורה שהייתה נתונה אך לבית יעקב, אמורה להפוך נחלת הכלל. זה החזון. והמציאות, מן הבחינה הזאת, אינה רחוקה כל כך י תמונת המציאות מלמדת על ביטול המחיצה הלאומית. אך אויה - "בילדי נכרים ישפיקו". אותה מסילה המחברת ישראל לעמים, ואמורה הייתה להסיע חוצה תורת ישראל ומסורו, אותה מסילה כבר היא סלולה ועומדת, אלא שתחת יצוא בא יבוא, יבוא של תרבות ונהגים זרים ומכוערים. תחת היות אור לגויים, מגדלור להפצת דעת ה', הרי צינור לקליטת תורות חשכות. אפשר, שתמונת המצב מלמדת על החזון. אם קיימת תופעה של היזון הדדי של אומה הלמדה מחברתה תורות וחוקים, אין זה אלא לצורך מימוש החזון העתידי הזה, עת אומות שונות וגויים רבים יבקשו ללמוד הוראה ודרך ה' מעם ישראל. זו הגדולה בברכות שנתברך אבי האומה (בראשית, י"ב, ג): "ונברכו בך כל משפחת האדמה". והיא חוזרת אצל נכדו יעקב (שם, כ"ח, יד): "ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך". ופירש הרשב"ם שם: "ונברכו - לשון מברך ומרכיב, כלומר: יתערבו במשפחתך משפחות האדמה"¹¹. אלא שראוי היה שהם יינקו מהגפן המשובח הזה, גפן ישראל, ולא חלילה להיפך.

ח

ברכה זו האמורה לאברהם ונשנית ביתר שאת ליעקב, אולי אף היא טעם לכך שהעמים מדברים על "בית אלהי יעקב". כבר עמדו חכמים על ייחודו של יעקב בהקשר זה (פסחים, פח, ע"א): "אמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: 'והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב' ? אלוהי יעקב ולא אלוהי אברהם ויצחק? אלא, לא באברהם שכתוב בו 'הר', שנאמר - 'אשר יאמר היום בהר ה' יראה', ולא כיצחק, שכתוב בו 'שדה'... , אלא כיעקב שקראו 'בית', שנאמר - 'ויקרא את שם המקום ההוא בית אל'". צא וראה אימתי נאמרה הבטחה-ברכה זו ליעקב - "ונברכו בך". הלוא אן, באותו לילה שלמחרתו קרא שם המקום בית אל (ראה בראשית, כ"ח)¹². ואולי טעם נוסף לאזכורו של יעקב כאן, והוא קשור בעניין הקודם: שם באותו בוקר נדר יעקב (בראשית, כ"ח, כ-כ

אתה הקב"ה נטשתה את עמך (רש"י בפירוש ראשון; רד"ק, וכן משמע מספרי לפרשת האזינו, שיח. אמר להם הקב"ה: במידה שמרדתם בי מרדתי בכם; עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי; ויטש משכן שילה, ואומר, 'כי נטשתה עמך בית יעקב').

כדי לשמור על אחידות הפנייה (פניית הנביא אל העם) מציע קויפמן (בספרו תולדות האמונה הישראלית, כרך ג', עמ' 201, הערה 51) הצעת תיקון, ומבקש לגרוס "כי נטשתה עושיד".

אך אם בתיקונים עסקינן, טוב היה לו למתן ולגרוס - "כי נטשתה עמך". היינו - מי שהוא עמך - הקב"ה. וכך עולה מדברי התרגום: "ארי שבקתון דחלא תקיפא דהוה פריק לכוון דבית הנקב". ותהיה זו תוכחה על דרך תוכחת ירמיהו בשם ה', "כי רחוק מעלי וילכו אחרי ההבל" (ב', ה); "כי שתים רעות עשה עמי, אתי עובו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארת נשברים" (ב', יג). מקור חיים זה מעורר אסוסיאציה לפסוק בתהלים "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" (ל"ו, י). אותו אור שהוא עמו, עם ה', ננטש ע"י בית יעקב, ומכאן הקריאה לחידוש הקשר "לכו ונלכה באור ה'". כל זה כאמור, לשיטתו הנזקקת להצעות תיקון.

¹⁰ אמנם כיוון זה שונה ממה שהוצע לעיל לגבי אחרית הימים.

¹¹ ומעין זה בדעת זקנים מבעלי ה' תוס' לבראשית, י"ב, ג - "ונברכו בך" - כי יתערבו כל המשפחות, שהכול יתאו להתחבר עמך. "ונברכו-לשון המברך". הביטוי 'משפחות האדמה' נדיר במקרא, ומלמד על מוצא ובסיס משותפים; משפחות הן כשתילים וכולם יונקים מאותו השורש.

¹² באמת, אף שם שהציע אברהם נזכר כאן, שכן העמים מדברים על "הר ה'".

(כב): "אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך. .. והאבן הזאת אשר שמתני מצבה יהיה בית אלהים".

ועברו עליו שנים ארוכות בבית לבן, ויעקב מייסד את בית יעקב וכבר לו אחד עשר בנים ובת, והוא שב לארץ כנען. או אז היה אליו דבר ה' (שם, ל"ה, א): "ויאמר אלהים אל יעקב, קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח". היינו - הגיעה העת לקיים הנדר (וקריאת ה' לקום ולעשות - באה על רקע התנגשות אלימה של בני יעקב עם גויי הארץ, סוף פרק ל"ד). ויעקב פונה אל בני ביתו באלה הדברים (שם, שם, ב-ג): "ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו, סקרו את אלהי הנכר אשר בתככם, והטהרו והחליפו שמלתיכם, ונקומה ונעלה בית אל...". הרי כאן קריאה לבית יעקב לעלות אל המרכז, אל בית-אל, שיהפוך מעתה להיות בית אלוהי יעקב. יעקב הוא שטבע לראשונה המטבע 'בית אלוהים', הוא שקרא ראשונה לילך ולעלות אל מקום הבית. זו הקריאה מהדהדת בחלל העולם ומצפה ליום שבו תקום ברכת ההברכה - "ונברכו בך", ועמים רבים יעשו כמעשהו של יעקב ויקראו "לכו ונעלה".

אלא שלהליכה ולקריאה זו צריך להקדים מעשה. והוא: הסרת אלוהי הנכר. כך קרא יעקב לביתו. וכך מחרה מחזיק הנביא אחריו, וקורא לבית יעקב - האמורים לילך באור ה' - להסיר כל אלוהי הנכר. והוא מבהיר - "כי מלאו מקדם" וגו'.

אכן אזכור בית יעקב כמה פסוקים לאחר הדיבור על "בית אלהי יעקב" כאילו רומז, שלפי שעה בית יעקב בהווה, כמות שהוא, הוא חלילה נטול אלוהות, שאי אפשר לאלוהי יעקב ולאילים ופסילים להיות דרים בכפיפה אחת.

ט

התיאור בהמשך הפרק (פסוקים ז-ח) -

"ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבותיו ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו" -

אף שנראה כמתייחס לאותו דור, הרי שהסטורית, מתאים יותר לדורו של שלמה המלך¹³. כך אכן הבין הרד"ק: "זוה היה בימי שלמה, שהייתה ארץ ישראל מלאה כסף וזהב. כמו שכתוב 'ויתן שלמה את הכסף בירושלם כאבנים', וכן זהב לרוב, שהיו מביאים לו מאופיר וממלכת שבא וכל המלכים, וסוסים כמו שכתוב 'ויהי לו ארבעים אלף ארוות סוסים' ובימות שלמה החלו לעשותם (=את האלילים) ולעבוד להם".

ברם, בימי שלמה אמור היה להתגשם משהו מן החזון המופיע בתחילת הפרק. כך חזה והתפלל שלמה בעת חנוכת הבית (מלכ"א, ח', מא-מג):

"וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך, כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרעך הנטויה, ובא והתפלל אל הבית הזה, אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך כעמך ישראל...".

עוד מצינו בשלמה, שבאו אליו בני עמים שונים להשתאות על חכמתו; הרי זה מבוא לקראת מימוש - "ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים". השם שלמה, המבשר על שלום ושקט בימיו (דבה"א, כ"ב, ט) מבשר תחילתו של שלום עולמי. הווי אומר: בימי שלמה מתחיל חזון אחרית הימים לקרום עור וגידים. בצורה ניכרת בקרב יהודה וישראל, ומשהו מזה גם בחזון הכללי האוניברסלי. ואפשר היה לו להתגשם במלואו, אלמלא ש... "ותמלא ארצו"... תוצאה של "נטשתה עמך"¹⁴.

מעתה, סמיכות שתי הפרשיות בפרק זה בישיעיהו היא כמו תיאור של סמיכות פרשיות הסטוריות. מלמד: שגם אם רוחנית - מוסרית קיים פער נורא בין חזון אחרית הימים לבין תיאור המצב הירוד, הרי שעובדתית, מצינו שני הדברים מצויים כמעט בכפיפה אחת ובזמן אחד. והסמיכות הלזו היא שהופכת הריבוי האסור לדרדור עד כדי (ישעיהו, ב', ט) - "וישח אדם וישפל איש".

אך כדרך שגדולה ופתאומית היא הירידה מטה, כן אפשרית הדרך ההפוכה - עלייה פתאומית מעלה. מתהום תחתיות ועד לרום החזון של אחרית הימים.

מצינו בספרי האיזינו (פסקה שיח) דרשה זאת: "שמנת עבית כשית' - אלו שלושה דורות שלפני ימות המשיח, שנאמר - 'ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבותיו, ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו ותמלא ארצו אלילים...".

המצב המתואר כאן, הנראה במבט ראשון כרחוק ביותר מלאפיין דורו של משיח, נתפס ע"י חכמים כמאפיין דורות שלפני ימות המשיח. הריבוי הוא תוצרת חוץ, משמע - קשרי חוץ קיימים. משמע - נסללה הדרך שבין ישראל לאומות. מעתה אפשר לה לנבואת האחרית - על בוא עמים רבים בזו המסילה לשמוע דבר ה' - להתגשם. אחר כל האמת והדברים הללו, ברי כי דברי החזון הם לאחרית הימים. והנה באה ההלכה ומסיעה הדברים אל הימים ההווים.

¹³ אף הציור החזוני המצורף לנבואת אחרית הימים במיכה - "וישב) איש תחת גפנו ותחת תאנתו (אין מחריד" (מיכה, ד', ד), מזכיר את התמונה הריאלית בזמנו של שלמה, "וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה" (מלכ"א, ה', ה).

¹⁴ מסתבר, שאזהרת התורה למלך לבל ירבה לו סוסים ולבל ירבה נשים שלא יסור לבבו, קשורה בעולה מפרקנו. ייעודו של המלך להיות יושב על כיסא ה' כדרך שמצינו אצל שלמה. להיות מלכותו תמרוך של משפט וצדקה ודרך ה', להפנות אליה גויי הארץ להשראה ולהדרכה. דמות המופת לכך - שלמה המלך. כישלונו נעוץ באותם ריבויים - כסף, זהב, נשים, סוסים. מצהר אפוא המלך לבל ירבה ולבל יכשל.

י

פסק הרמב"ם (הלכות קידוש החודש, סוף פרק א')¹⁵: "אין מחשבין וקובעין חודשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל, שנאמר: 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם'". משמע, יש בדברי החזון מסר הלכתי מעשי אקטואלי. אך מעבר להלכה הקונקרטי שנקשרת לפסוק, יש כאן בזה מסר עקרוני. ויפה כתב בזה הרב ש. שפרבר¹⁶: "יבוא וראה, פסוק זה לקוח מחזון אחרית הימים, חזון אותו זמן בו ינהרו כל העמים לקבל תורה מציון. ודווקא פסוק זה נטלוהו חכמים ועשאוהו ליסוד מחייב. ללמדך, כי מה שהוא תקווה משיחית לכל בני אדם, לדורות העתידים לבוא, חייבים ישראל לתת לו מציאות של ממש בעולם הזה. הלכות ומנהגים הנבנים או הנסמכים על פסוק זה, משמעם הוא ניסיון תרגום מעשי של החזון המשיחי של אחרית הימים, והכנסתו לתוך חיי הזמנים והעידנים הטרומים משיחיים שלנו. הנח להם לאומות העולם, דיים שיעלו ויבואו אל הר הקודש ויקבלו שם לקח אחרית הימים. אבל חביבים ישראל שהם מקרבי הגאולה ושונים פרקי גאולה ונבואות אחרית הימים בכל יום".

ניתן לילך גם בכיוון הפוך, ולומר: סממנים המשמשים באחרית הימים אינם חדשים, כבר מצויים הם עתה בישראל ולישראל.

בית המקדש הוא לפי שעה מוקד עלייה לרגל לבני ישראל. באחרית הימים - לכל האומות. לפי שעה מצוות "קמת ועלית" לשמוע אל השופט אשר יהיה בימים ההם (דברים, י"ז, ח-יא) אמורה בישראל י לעתיד לבוא - "ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים".

יא

סיכום של דברים:

חזון אחרית הימים - ודאי שהוא אמור להתגשם ב"סוף יומיא", אך אפשר לו להתממש כבר עתה. לגבי ישראל יש בו משמעויות עכשוויות.

ניתן לראות בו הסבר לתופעת האנומליות שבחיי הרוח המדיניים והיחסים הבינלאומיים של אומה זו. הוא העומד ברקע היסודות האוניברסליים המשוקעים בנפש הלאומית, והוא שורש המשיכה המיסטית של עמים רבים אל המרכז הגיאוגרפי הקטן אשר ביהודה.

אך משאין מבינים את החזון, ואין עושים להגשמתו, או להגשמתו בדרך הנאותה, כי אז התוצאות הרסניות הן, מדיניות ומוסריות כאחד. כפי שנשקף מפרקים א' וב'. הרסניות אך לא הורסות לגמרי. אם במוקדם אם במאוחר, דבר ה' בפי נביאו יתגשם; או אז "נכון יהיה...". ועינינו רואות.

¹⁵ וראה גם בספר המצוות, מצוות עשה קנג.

¹⁶ במחברתו "ייחודה של ירושלים" (הוצאת ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, תשל"א, עמ' 14).